

МИНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

БИЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гарантії задекларування
прав та свобод
людини:
національний та
міжнародний досвід

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***Гарантії забезпечення прав та
свобод людини: національний та
міжнародний досвід***

БІЛА ЦЕРКВА 2023

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Білоцерківського національного аграрного університету (протокол №12 від 22.12.2023 р.)

Рецензенти:

Журавель Ярослав Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Академії праці, соціальних відносин та туризму.

Діордіца Ігор Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри приватного та публічного права Київського національного університету технологій та дизайну.

Гарантії забезпечення прав та свобод людини: національний та міжнародний досвід: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2023. 275 с.

У колективній монографії проаналізовано гарантії міжнародно-правової системи захисту прав людини та її вклад у розвиток нормативно-правового регулювання захисту прав людини в Україні в контексті розвитку міжнародного права, відповідності українського законодавства міжнародно-правовим нормам у сфері прав людини, а також практики застосування цих норм міжнародними та національними контрольними і правозахисними органами. Розглядається участь України у всесвітніх та регіональних міжнародних правозахисних структурах та органах.

Монографія стане цікавою для юристів-міжнародників, викладачів, студентів та аспірантів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, а також практиків, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного міжнародного права.

The collective monograph analyzes the guarantees of the international legal system for the protection of human rights and its contribution to the development of legal regulation of the protection of human rights in Ukraine in the context of the development of international law, the compliance of Ukrainian legislation with international legal norms in the field of human rights, as well as the practice of applying these norms international and national control and human rights bodies. Ukraine's participation in global and regional international human rights structures and bodies is considered.

The monograph will be interesting for international lawyers, teachers, students and postgraduates of law faculties of higher educational institutions, as well as practitioners, all those interested in the problems of modern international law.

© Колектив авторів, 2023

© Білоцерківський національний аграрний університет, 2023

Офіційний сайт: <http://www.btsau.edu.ua/>

ЗМІСТ

<i>Гарантії та механізми захисту економічних, соціальних та культурних прав: міжнародний та національний аспекти (Ковальчук І.В.)</i>	5
<i>Реалізація конституційного права на судовий захист в контексті судової реформи в Україні (Бровко Н.І.)</i>	40
<i>Міжнародні механізми захисту прав людини у міжнародних конфліктах та конфліктах неміжнародного характеру (Сокиринська О.А.)</i>	79
<i>Дотримання прав людини при проведенні негласних оперативних заходів, пов'язаних з втручанням у приватне життя особи (Звонарьов О.Ю.)</i>	129
<i>Гарантії забезпечення прав засуджених в місцях позбавлення волі у національному та міжнародному вимірі (Сімакова С.І.)</i>	165
<i>Забезпечення прав людини в контексті євроінтеграційних процесів в Україні (Тимощук О.Г.)</i>	206
<i>Міжнародна система захисту прав дитини (Малишко І.В.)</i>	241

УДК 342.7

МАЛИШКО І.В.,

Старший викладач кафедри публічно-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

У світі проблема прав і свобод людини і громадянина займає одне з провідних місць у міжнародних відносинах. У багатьох міжнародних договорах держави визнають, що повага права і свободи людини є головним чинником миру, справедливості та благополуччя, необхідних для забезпечення розвитку міжнародного права та співробітництва між усіма державами. Усі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні та взаємопов'язані. Міжнародне співтовариство має ставитись до прав людини глобально, на справедливій та рівній основі, з однаковим підходом та увагою. Права дитини є невід'ємною, складовою та неподільною частиною загальних прав людини. Незважаючи на те, що дитина має ті ж права, що й доросла, внаслідок свого неповного фізичного та розумового розвитку вона має бути забезпечена особливими правами.

Питання прав дитини є ключовою категорією, що визначає становище дітей у всьому світі. Донедавна проблема захисту прав дітей не розглядалася на міжнародно-правовому рівні, а відповідні питання вирішувалися у сім'ї, на місцевому та національному рівнях. Захист прав дитини значною мірою обумовлений тим, наскільки суспільство обізнане про права дітей та про механізми їх реалізації та захисту.

Сьогодні питання про права дитини стає дедалі актуальнішим. Нині становище дітей ускладнилося: військові дії, незаконна торгівля, контрабандний провіз, викрадення, економічна та сексуальна експлуатація, а також проблеми в галузі біоетики та зловживання, експлуатація та комерційне використання здоров'я дітей стали повсякденною реальністю у всіх регіонах світу. У всьому світі мільйони дітей зайняті працею, яка перешкоджає їх розвитку та освіті та позбавляє їх коштів до існування в майбутньому.

Багато хто з них залучені в найгірші форми дитячої праці, які завдають незворотної фізичної чи психологічної шкоди або навіть загрожують їхньому життю.

На сучасному етапі особистість людини декларується, як вища цінність, внаслідок чого і захисту дітей, охороні прав дитини приділяється досить велике значення, як у міжнародному праві, і під час здійснення міжнародної політики.

Загалом, міжнародний захист прав дитини реалізується за кількома ключовими напрямками:

- розробка декларацій, договорів, конвенцій, резолюцій з метою підготовки міжнародних стандартів у сфері охорони прав дитини як єдиної правової бази для держав;
- створення контролюючих органів міжнародного рівня захисту прав дитини;
- зміна національного законодавства для відповідності його міжнародним стандартам;
- надання державам міжнародної допомоги через міжнародні урядові та неурядові організації, а також різноманітні приватні фонди.

Забезпечення реалізації соціальних прав сімей з дітьми тісно пов'язане зі ставленням до дитини як до соціального суб'єкта. Ще до IV ст. н.е. дитина вважалася нижчим, лише економічно вигідним створінням, повністю залежним від дорослих. І тільки близько 390 р. вбивство дитини стали вважати злочином, прирівнюючи його до вбивства дорослої людини²⁸⁰. Саме у цей період почалося формування основ соціального матері та дитини, а згодом і всієї сім'ї. Однак про зародження законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми можна говорити лише починаючи з IX ст., коли у слов'ян сформувалася християнська концепція допомоги у формі милостині, суб'єктами якої стали хворі, жебраки, вдови та сироти. У цей період на території сучасної України з'явилися перші нормативні акти, що регулювали надання підтримки вразливим верствам населення. Так, І статут князя Володимира 996 р. закріпив обов'язок духовенства

²⁸⁰ Права дитини: від витоків до сьогодення: Зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: Метод. видання/ Авт.-упор. Г.Н. Локтіонова, Л.В. Пироженко, О.В. Сухомлинська та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 11-12

здійснювати громадське благодійництво, визначив десятину (1/10) від княжих доходів, яка передавалась на утримання монастирів, церков, лікарень, заснував училища для навчання дітей²⁸¹.

З моменту виникнення перших держав та формування перших правових пам'яток, таких як Руська Правда, Литовські статuti, магдебурзьке право діяльність держави і всієї сукупності державних чиновників, органів державної влади та правоохоронних органів була спрямована не тільки на забезпечення інтересів держави, а й на захист прав та свобод людини і громадянина, правда спочатку привілейованих соціальних груп, які брали участь або безпосередньо впливали на здійснення державної влади. Пізніше, із розвитком суспільних відносин, виникненням ідей правової держави і концепції природного права, починає формуватися правовий, інституційний та організаційний механізм захисту прав та свобод усіх громадян, спочатку на рівні національних правових актів, а потім – і на рівні міжнародного права. З часом змінювалось і наповнення міжнародних стандартів прав людини. Спочатку мова йшла лише про громадянські (особисті) права та свободи, потім – про політичні, у XX ст. – про соціальні, економічні та культурні права, а в XXI ст. стають актуальними екологічні права, права на належні умови надання електронних послуг, а принцип рівності усіх у користуванні своїми правами доповнився новими критеріями, такими як гендерна ідентичність, сексуальна орієнтація, не лише релігійні та політичні, а й екологічні погляди, тощо. Все це зумовлює відповідні зміни у національному законодавстві, міжнародних та європейських актах, присвячених правам людини. У зв'язку із цим, питання змісту міжнародних стандартів прав людини залишається актуальним і потребує подальшого наукового дослідження.

Міжнародна концепція прав людини ось уже не одне десятиліття є домінантою як у міжнародно-правовому регулюванні, так і в регіональному і національному правоутворенні. Відповідно на практиці створені міжнародні (універсальні), регіональні і національні механізми захисту прав людини, що

²⁸¹ Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. К.:Знання, 2005. С. 301

взаємодіють між собою. Концепція прав людини, втілена у відповідних документах і наукових працях, досить добре вивчена та досліджена. Однак це не означає, що дослідження її, а також окремих її компонентів вже вичерпало себе. Суспільні відносини у цій сфері постійно змінюються і вдосконалюються. У житті суспільства постійно з'являються нові виклики, проблеми, конфлікти. Усе це, безсумнівно, позначається зокрема на всесвітній концепції прав людини.

Проблема забезпечення прав дитини – одна з наболілих проблем людства. Діти, внаслідок вікових особливостей розвитку, становлять групу осіб, що характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб, піддатливістю до різних маніпуляцій та зловживань із боку дорослих. Вони є однією з найменш захищених верств населення.

Наразі сформовано розгалужену правову систему в сфері захисту прав дітей, проте як на міжнародному, так і на національному рівні відсутній уніфікований понятійний апарат в частині визначення змісту категорії «дитина».

В розумінні Конвенції про права дитини, ратифікованої Постановою Верховної Ради РСР «Про ратифікацію Конвенції про права дитини»²⁸², «дитиною» є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше²⁸³. Відповідно до Конвенції про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182²⁸⁴, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці»²⁸⁵, термін «дитина» застосовується до всіх осіб віком до 18 років. Схоже тлумачення терміну «дитина» наводиться в Конвенції Ради Європи про захист дітей від

²⁸² Про ратифікацію Конвенції про права дитини : Постанова ВР УРСР від 27.02.1991 № 789-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>

²⁸³ Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

²⁸⁴ Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: Міжнародний документ від № 182 від 17.06.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.

²⁸⁵ Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: Закон України від 05.10.2000 р. № 2022-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-14#Text>

сексуальної експлуатації та сексуального насильства²⁸⁶, ратифікованій Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства»²⁸⁷, як будь-яку особу віком до вісімнадцяти років. Аналогічне визначення наявне в Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми²⁸⁸, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми»²⁸⁹.

Відмінне визначення терміну «дитина» наведено в Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення²⁹⁰, яку ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102»²⁹¹, де дитиною визнається особа, яка не досягла віку закінчення шкільної освіти або не досягла 15-річного віку, як це може бути встановлено. При цьому, слід зазначити, що категорія «дитини, яка не досягла віку закінчення шкільної освіти» у Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення не розкривається, що може призвести на практиці до неоднозначного розуміння положень міжнародних стандартів, якими врегульовано питання соціального захисту дітей²⁹².

Суттєво різняться за змістовими характеристиками визначення терміну «дитина», яке наведено в Європейському кодексі соціального забезпечення (переглянутому) (ETS N 139)²⁹³, де він означає:

а) дитину шкільного віку або дитину, яка не досягла 16 років;

²⁸⁶ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Міжнародний документ від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

²⁸⁷ Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4988-17#n2>

²⁸⁸ Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Міжнародний документ від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858/ed20110301/find?text=%C4%E8%F2%E8%ED%E0#Text

²⁸⁹ Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Закон України 21.09.2010 р. № 2530-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-17#Text>

²⁹⁰ Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення: Міжнародний документ від 28.06.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011/ed20160316#n17

²⁹¹ Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-19#Text>

²⁹² Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-19#Text>

²⁹³ Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS N 139): Міжнародний документ від 06.11.1990 р. № ETS № 139. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_651/ed19901106/find?text=%E4%E8%F2%E8%ED%E0#Text

б) відповідно до визначених умов, дитину старшу за 16-річний вік, яка є учнем або студентом, або страждає хронічним захворюванням чи хворобливістю, що робить її непридатною до будь-якої професійної діяльності. При цьому, визначення учня чи студента не наводиться.

Таким чином, аналіз міжнародно-правових документів універсального та регіонального характеру дає можливість говорити, що загальноприйнятим є визначення терміну «дитина» як особи віком до 18 років. При цьому, виявлено ряд міжнародно-правових актів, переважно в сфері соціального забезпечення, в яких, з однієї сторони, вирішальним критерієм для розуміння поняття «дитина» визначено віковий ценз (досягнення 15 – або 16 – річного віку, досягнення віку закінчення шкільної освіти), який відрізняється від загальноприйнятого (досягнення 18 річного віку), а з іншої - характеризує статус дитини («учень», «студент») або стан здоров'я, який робить особу непридатною до будь-якої професійної діяльності (хронічні захворювання чи хворобливість).

Якщо говорити про генезу формування міжнародно-правового механізму захисту прав дітей, то слід зазначити, що повною мірою він був сформований тільки після створення в 1945 році Організації Об'єднаних Націй, яка поступово здійснила кодифікацію вже наявного міжнародно-правового матеріалу, а також прийняла низку нових міжнародно-правових актів у даній галузі суспільних відносин. До 1945 року захист прав дітей здійснювався досить фрагментарно. Першим міжнародно-правовим документом про правовий захист прав дитини стала підготовлена на 3-й сесії Гаазької Конференції з міжнародного права Конвенція, що регулює опіку над неповнолітніми, від 12 червня 1902 р.²⁹⁴. Зазначена Конвенція втратила чинність майже через 100 років – на підставі статті 51 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. (набрала чинності 1 січня 2002 р.)²⁹⁵.

²⁹⁴ Convention du 12 Juin 1902 pour Régler la Tutelle des Mineurs. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/the-conventions/1902-guardianship-convention/>

²⁹⁵ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Approved and proposed for signature and ratification or accession by UN General Assembly Resolution 260 A (III) of 9 December 1948. Entry into force: 12 January 1951. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en

Крім того низка нормативних актів було прийнято у сфері трудових відносин. Так, у 1919 році Міжнародна організація праці (МОП) прийняла Конвенцію про мінімальний вік у промисловості, у 1920 році – Конвенцію про мінімальний вік роботи в морі, у 1921 році – Конвенцію про мінімальний вік у сільському господарстві і т.д. У цей період існували і деякі міжнародні акти, що побічно зачіпають права дитини. Зокрема інший доречний міжнародний документ про права дитини, укладений під егідою Ліги Націй, – це Конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми від 30 вересня 1921 р.²⁹⁶. Після заснування Організації Об'єднаних Націй до цієї Конвенції були внесені зміни на підставі Протоколу від 12 листопада 1947 р., тому наразі зазначена Конвенція зберігає чинність.

В 1919 р. у Лондоні була заснована громадська організація «Врятуйте дітей» («Save the Children») для допомоги німецьким та австрійським дітям, які постраждали від час Першої світової війни. Згодом організація «Save the Children» почала відкривати представництва в інших країнах і в 1920 р. за підтримки Міжнародного Комітету Червоного Хреста набула статусу міжнародного фонду²⁹⁷.

Саме засновники громадської організації розробили проєкт Декларації прав дитини, який 23 лютого 1923 р. було затверджено Міжнародним фондом «Save the Children» і 28 лютого 1924 р. передано на розгляд Ліги Націй (League of Nations)²⁹⁸.

На підставі проєкту Генеральна Асамблея Ліги Націй 26 вересня 1924 р. прийняла Декларацію прав дитини (Geneva Declaration of the Rights of the Childs), яка за місцем її прийняття має назву Женевської²⁹⁹.

²⁹⁶ Бордуніс Тетяна. Аналіз нормативно-правової бази щодо забезпечення прав дітей і молоді, які живуть та працюють на вулиці, запобігання безпритульності й бездоглядності в Україні. Київ: USAID | Проєкт розвитку ВІЛ/СНІД-сервісу в Україні, 2011. 88 с.

²⁹⁷ Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/genevadeclaration/>

²⁹⁸ Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/genevadeclaration/>

²⁹⁹ Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/genevadeclaration/>

Структурно Декларація 1924 р. є достатньо компактним документом, що складається всього з п'яти основних програмних пунктів:

1. Дитина має отримувати усі засоби, необхідні для її нормального матеріального і духовного розвитку.

2. Голодна дитина має бути нагодована; хвора дитина має бути доглянута; дитина у скруті має отримати допомогу; сирота або безпритульна дитина має отримати притулок і догляд.

3. У лихі часи дитина першою має отримати допомогу.

4. Дитина повинна мати засоби для існування і захист від будь-яких форм експлуатації.

5. Дитина має бути вихована з усвідомленням того, що її кращі якості повинні служити іншим людям³⁰⁰.

Фактично Декларація 1924 р. визначає обов'язки дорослих щодо дітей та помітно вплинула на майбутній розвиток ідеї захисту прав дітей³⁰¹.

У 1934 р. Генеральна Асамблея Ліги Націй повторно затвердила Декларацію 1924 р., а країни – члени Ліги Націй пообіцяли інкорпорувати норми Декларації у своє національне законодавство, однак без прийняття юридичних зобов'язань зробити це напевно³⁰². Але, прийняттям декларації не вдалося об'єднати країни для міжнародної співпраці в цій сфері, головним чином через відсутність єдиних принципів взаємодії та механізмів забезпечення виконання норм. Держави лише епізодично посилаються на Декларацію з окремих питань у сфері захисту прав дітей, що говорить про те, що «ще не була сформована міжнародно-правова нормативна система міжнародного захисту прав дитини».

Питання соціального захисту прав дітей в перше на міжнародному рівні було задекларовано у післявоєнний період. Коли в 1919 році Ліга Націй заснувала «Комітет із захисту дітей», що вважається початком міжнародно-правових норм у сфері захисту прав дітей. Комітет працює над заходами,

³⁰⁰ Права дитини: від витоків до сьогодення: Зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: Метод. видання/ Авт.-упор. Г.Н. Локтіонова, Л.В. Пироженко, О.В. Сухомлинська та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 11-12

³⁰¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. / В. М. Стешенко. – 2-ге вид., змінене. – Харків : Право, 2019. – 392 с.

³⁰² Кожна дитина має право... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=140:q-q&catid=104:q---q&lang=uk

пов'язаними з безпритульними дітьми, рабством, дитячою працею, торгівлею дітьми та неповнолітньою проституцією.

Як зазначалося вище, повноцінний розвиток міжнародного механізму захисту прав дітей розпочався вже після закінчення 1945 року Другої світової війни оскільки припиняє своє існування Ліга Націй і на її зміну приходить Організація Об'єднаних Націй (ООН). «Формування універсальних правових норм щодо захисту дітей пов'язане з реалізацією широкомасштабних заходів, вжитих ООН з перших років її існування щодо створення правової основи захисту прав і свобод людини». Водночас, за словами Буроменського М.В., найбільш «авторитетною» є сфера захисту прав дитини, зокрема Загальна декларація прав людини 1948 р. (Користування основними правами людини не залежить від віку, звертає увагу на доцільність особливого захисту матері та дитини, вперше встановлює основні вимоги щодо доступу до навчання час), де зазначено, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду та допомоги³⁰³.

10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Загальну декларацію права і свободи людини і громадянина, в преамбулі, до якої йдеться, що визнання людської гідності, рівних і невід'ємних прав є основою свободи, справедливості та загального світу.

У ході подальшого розвитку прав людини відбулося виділення у цій галузі права окремих інститутів, одним із яких у сучасному міжнародному праві є інститут міжнародно-правового захисту прав дитини.

Статут цієї універсальної організації закріпив в якості одного з основних принципів міжнародного права принцип поваги прав людини, який надалі отримав деталізацію і конкретизацію в множинних міжнародно-правових актах, багато з яких вже мають обов'язковий характер і контрольні механізми. Серед них можна насамперед відзначити прийняту в 1948 році Загальну декларацію прав людини, яка вперше на міжнародному рівні закріпила перелік та зміст прав людини. У розвиток положень декларації в 1966 році були прийняті вже мають обов'язковий характер для учасників Міжнародний пакт про цивільні та

³⁰³ Буроменський М.В. Міжнародне право// Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського - К.: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.

Одним із важливих документів Ради Європи є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Протокол до неї про співробітництво в різних сферах захисту прав і свобод людини³⁰⁴. Хоча Конвенція фактично не містить положень, які безпосередньо регулюють і захищають питання та перспективи прав дитини, її положення можуть застосовуватися до дітей як до суб'єктів міжнародного права нарівні з іншими учасниками міжнародних правовідносин.

Важливим кроком у розвитку системи міжнародного захисту прав дитини стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН у 1959 році Декларації прав дитини, яка проголошувала ключові соціальні та правові принципи захисту та благополуччя дітей. У тому числі в Декларації зазначено необхідність «забезпечити дітям щасливе дитинство». Декларація стала спеціальним документом, вперше повністю присвяченим правам дітей. Її преамбула свідчить, що «дитина, зважаючи на її фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботи, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження».

Декларація прав дитини мала 10 коротких декларативних статей, які можна викласти так:

- Кожна дитина користується правами, проголошеними цією Декларацією без будь-яких форм дискримінації.
- Дитина повинна користуватися особливим захистом і повинна мати можливість для нормального здорового розвитку в умовах свободи гідності.
- Дитина з моменту народження набуває ім'я та національність.
- Дитина повинна користуватися благами соціального забезпечення, включаючи адекватний до- та післяпологовий догляд для неї або нього та матері.
- Дитина повинна мати право на нормальне харчування, житло, творчі та медичні послуги.

³⁰⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

- Дитині, яка є фізично, розумово або соціально неповноцінною, повинні надаватися спеціальне лікування, освіта та догляд.

- Дитина повинна, там, де можливо, зростати під опікою і доглядом її батьків в атмосфері приязні, моральної і матеріальної безпеки. Малолітня дитина не повинна, крім виключних обставин, відокремлюватися від матері. Суспільство й органи влади повинні забезпечити необхідний догляд за дітьми, які залишилися без піклування сім'ї або без адекватних засобів підтримки.

- Дитина має право на отримання освіти, яка повинна бути обов'язковою та безплатною що-найменше на початковому рівні.

- Дитина повинна мати можливість для гри та творчості.

- Дитина за будь-яких обставин повинна бути серед перших, хто отримає захист і допомогу.

- Дитина повинна бути захищена від усіх форм занедбання, жорстокості та експлуатації.

Дитину не можна наймати на роботу до досягнення нею визначеного мінімального віку.

- Дитина повинна бути захищена від расової, релігійної або іншої дискримінації. Вона повинна бути вихована у дусі розуміння, толерантності та дружби між народами, миру і загального братерства.

У преамбулі Декларації сказано, що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує особливої опіки й уваги, включаючи правовий захист, як до, так і після народження. Отже, батьків, чоловіків і жінок персонально, громадські організації, органи влади на місцевому та національному рівні Декларація закликала визнати ці права та забезпечити їхнє виконання через правову реформу та іншими шляхами. В той же час Декларація вважає дитину правовим суб'єктом, тобто визнає за нею право самостійно користуватися своїми правами³⁰⁵.

Це були 10 соціальних й правових принципів, які значно вплинули на політику і справи уряду і людей в усьому світі.

³⁰⁵ Кожна дитина має право... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=140:q-q&catid=104:q--q&lang=uk

Один із принципів Декларації встановлює обов'язок товариства здійснювати особливу турботу про дітей, неповноцінних у фізичному, психічному чи соціальному відношенні. Останній принцип присвячений питанням виховання дитини. Таким чином, Декларація прав дитини 1959 року сформулювала принципи, на яких має базуватись державна політика щодо забезпечення прав дитини.

Однак декларація – не зобов'язує, не має певної обов'язкової сили, це лише рекомендація. Нові часи, погіршення положення дітей, потребували більш конкретних законів й заходів, міжнародних договорів по захисту і забезпеченню прав дитини.

Але, незважаючи на продуктивність та багатоаспектність нормотворчої діяльності в галузі захисту прав дитини, до кінця 70-х років стало очевидним, що існуючі норми з прав людини більше не адекватні для того, щоб відповідати спеціальним потребам дітей, років рівень розвитку суспільства, становище дітей, нові проблеми показали, що самих лише декларативних принципів недостатньо. Були потрібні документи, в яких би на основі юридичних норм були закріплені заходи та способи захисту прав дітей.

Принципово важливу роль у питанні захисту природного фізичного, морального, духовного розвитку дитини відіграла Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу 1973 року(№138). Дана Конвенція ввела ряд обмежень на експлуатацію дитячої праці і використання дітей у роботах, які наражають останніх на фізичне, психологічне чи сексуальне насильство, насамперед у країнах, що розвиваються, і відіграла вирішальну роль у розвитку стандартів у галузі захисту прав дитини. По суті, у Конвенції про мінімальний вік для прийому на роботу 1973 року сформульовані основні положення захисту економічних прав дітей. Дана Конвенція об'єднала зусилля Генеральної Асамблеї ООН і Міжнародної організації праці і стала наріжним каменем при розробці і подальшому розвитку норм Конвенції про права дитини 1989 року. Відповідно до цих норм у світі стало впроваджуватися програмне забезпечення захисту прав дитини щодо забезпечення дітям робітників – мігрантів, що

проживають у приймаючій країні, і дозволити, крім того, викладання рідної мови, національної культури, історії і географії³⁰⁶.

З цією метою у 1974 р. була прийнята Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, у 1986 р. – Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному (приймаюча сім'я – співвітчизники) і міжнародному (приймаюча сім'я – іноземці) рівнях.

Протягом 10 років (з 1979 до 1989 рр.) фахівці багатьох країн світу, що брали участь у Комісії ООН з прав людини, розробляли текст нового положення про права дитини, в якому б максимально враховувалися всі сторони життя дитини в суспільстві. Було усвідомлення, що потрібен єдиний міжнародний документ, який поєднав би в собі весь попередній досвід нормотворчості та нові уявлення про захист прав дитини³⁰⁷.

Таким документом стала Конвенція про права дитини, ухвалена 20 листопада 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН резолюцією № 44/25. Перший проект Конвенції був представлений Комісією з прав людини ООН у 1978 році. У розробці документа брали участь не тільки представники держав і міжурядових організацій структури ООН, а й вчені, а також неурядові організації, але через десять років, 20 листопада 1989 року Генеральна асамблея ООН схвалила резолюцію № 44/25, прийнявши цим Конвенцію про права дитини. У день відкриття Конвенції до підписання 26 січня 1990 року її підписала 61 країна. Не можна не відзначити, що Конвенція про права дитини є близькою до того, щоб стати першим у світі договором з прав людини, який ратифікують усі країни світу, оскільки наразі 191 країна світу ратифікувала Конвенцію, зобов'язавшись узгодити власне законодавство з її положеннями.

³⁰⁶ Лінник Н.В. Історичні передумови захисту прав і свобод дитини на різних етапах розвитку суспільства//Університетські наукові записки, 2006, № 2(18), с.41-45.

³⁰⁷ Права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://encyclopedia.bigra.ru/enc/liberal_arts/PRAVA_REBENKA.html

Ухвалення Конвенції стало значною подією в галузі захисту прав дітей: дитина вперше розглядаються не лише як об'єкт, що потребує спеціального захисту, а й як суб'єкт права, якому надано весь спектр прав людини.

На відміну від Декларації прав дитини, яка просто проголошувала певні принципи, Конвенція встановила мінімальні норми в області моралі і права. Ці норми обов'язкові для дотримання усіма країнами, які ратифікували Конвенцію. Конвенція стала першим міжнародним документом, в якому найбільш повно викладалися права дітей. Зокрема права були згруповані по категоріям:

- у категорії громадянські прав можна виділити право на ім'я та національність, право на самобутність, право на життя, право на захист від фізичного насильства, право на приватне життя;

- у категорії політичних прав – права на свободу думки, свободу висловлювання, свободу зібрань, переконань та віросповідання, вільний доступ до інформації;

- у категорії соціальних прав – право на освіту, право на охорону здоров'я, право на соціальне забезпечення;

- у категорії культурних прав – права на відпочинок, дозвілля, участь у культурному та мистецькому житті; серед специфічних прав – право не розлучатися з батьками, право на гру, захист дітей з особливими потребами (право на об'єднання).

Конвенція, що складається з 54 статей, охоплює як цивільно-політичні, так і соціально-економічні та культурні права дітей від їх народження та до досягнення повноліття (18 років), якщо національним законодавством не передбачено більш раннього віку досягнення повноліття. З прийняттям Конвенції було запроваджено низку нових прав дитини:

- на виживання та розвиток;
- на збереження індивідуальності;
- на право вільно висловлювати свої погляди;
- на неучасть у військовій дії;

- на фізичне та психологічне відновлення та соціальну реінтеграцію жертв зловживань та експлуатації.

У Конвенції особливо обумовлено роль засобів масової інформації: держави-учасниці зобов'язуються заохочувати засоби масової інформації до поширення інформації та матеріалів, корисних для дитини у соціальному та культурному відношенні, щоб дитина мала доступ до інформації з різних національних та міжнародних джерел.

Серед основних позитивних моментів Конвенції називають те, що,

по - перше, вона вводить поняття «прав участі» для дітей і визнає значення інформування самих дітей про їхні права;

по-друге, Конвенція піднімає такі питання, що раніш ніколи не розглядалися у міжнародних документах: право дітей, які постраждали від жорстокості й експлуатації, на реабілітацію й обов'язок урядів робити кроки для ліквідації традиційної практики, що шкодить здоров'ю дітей;

по-третє, вона включає принципи і норми, що раніше фігурували лише в юридично не зобов'язуючих текстах, зокрема питання, що стосуються усиновлення/удочеріння і відправлення правосуддя щодо неповнолітніх.

Конвенція також вводить дві важливі концепції, що мають велике значення:

- найкраще забезпечення інтересів дитини (стаття 3) стає обов'язковим критерієм для «усіх дій чи рішень щодо дітей»;

- принцип, відповідно до якого батьки (чи інші особи, які несуть відповідальність за дитину) зобов'язані належним чином керувати дитиною для здійснення нею своїх прав і робити це відповідно до здібностей дитини, що розвиваються (стаття 5).

Найбільш суперечливим положенням Конвенції вважається заборона на призов і вербування до збройних сил й участь у військових діях дітей у віці лише до 15 років. Хоча це положення й відповідає існуючим нормам гуманітарного права, однак більшість країн, а також ЮНІСЕФ і всі неурядові організації вважають, що це занадто низький віковий рівень.

Багато неурядових організацій зазначають, що у Конвенції право дитини на вибір релігії є більш обмеженим порівняно з аналогічним, гарантованим всім людям Міжнародним пактом про цивільні і політичні права. Висловлювалася також заклопотаність у зв'язку з тим, що в Конвенції конкретно не розглядаються такі питання, як захист від медичного експериментування і право на дошкільне виховання.

І хоча, очевидно, немає жодної організації чи уряду, які могли б сказати, що вони цілком задоволені текстом, немає жодного сумніву, що Конвенція визнає значно більше прав для дітей і в значно більшому обсязі, ніж будь-які документи, прийняті раніше³⁰⁸.

Ідеї Конвенції безпосередньо стосуються загальнолюдських проблем. Її називають “Великою хартією вільностей для дітей”, “Світовою Конституцією прав дитини”.

Слід також зазначати, що до Конвенції 1989 р. було прийнято три факультативні протоколи (Optional Protocols):

1) Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 р.³⁰⁹.

Цей Протокол набрав чинності для України 11 серпня 2005 р.³¹⁰;

Відповідно до статей 38-39 Конвенції про права дитини, вона встановлює спеціальну норму, згідно з якою держави «зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, які застосовуються до них і стосуються дітей під час збройних конфліктів, і забезпечувати їх «вжити всіх можливих заходів для забезпечення захисту та піклування про дітей, які постраждали від збройних конфліктів», що частково узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного

³⁰⁸ Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021

³⁰⁹ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx>

³¹⁰ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000 entered into force on 18 January 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opsccrc.aspx>

права, зокрема Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них 1977 року, в яких положення, що стосуються дітей стосуються як цивільного населення в цілому, так і дітей як окремої категорії. Так, згідно зі статтею 24 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни 1949 року³¹¹ сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями. Відповідно до статті 27 Женевської конвенції IV особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу. З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань, водночас сторони конфлікту повинні застосовувати до таких осіб таких заходів контролю чи безпеки, які будуть визнані за необхідні під час ведення війни. Пункт другий статті 77 Додаткового протоколу I 1977 року дублює пункт третій статті 38 Конвенції. Пункт 3 статті 4 Додаткового протоколу II 1977 року регламентує питання забезпечення дітям необхідного піклування та допомоги в період збройних конфліктів міжнародного характеру, зокрема, освіти, релігійного й морального виховання, возз'єднання роз'єднаних сімей; окремо, наголошується, що діти, які не досягли 15-річного віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях.

2) Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, прийнятий резолюцією

³¹¹ Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021

Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 р.³¹². Протокол набрав чинності для України 3 серпня 2003 р. Відповідно до ст. 1 якого держави-учасниці забороняють торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію, а до ст. 3 – кожна держава учасниця забезпечує, щоб принаймні такі діяння та види діяльності були цілком охоплені її кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку, як у контексті торгівлі дітьми – це пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою її сексуальної експлуатації.

Частина 3 статті 8 Факультативного протоколу визначає, що держави-учасниці забезпечують, щоб у системі кримінального судочинства при поводженні з дітьми, які є жертвами злочинів, передбачених цим Протоколом, першочергова увага приділялась дотриманню найкращих інтересів дитини.

Також цей протокол зобов'язує держави-учасниці криміналізувати на національному рівні протиправні діяння щодо дітей, передбачити кримінальну відповідальність за їх вчинення та вживати на рівні держави відповідних заходів для захисту прав та інтересів дітей.

Зокрема, відповідно до частини 3 статті 8 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 25 травня 2000 року держави-учасниці вживають відповідних заходів для захисту прав та інтересів дітей-жертв практики, забороненої цим Протоколом, на всіх етапах кримінального судочинства, зокрема шляхом:

- a) визнання уразливості дітей-жертв і адаптації процедур для визнання їхніх особливих потреб, у тому числі їх особливих потреб як свідків;
- b) інформування дітей-жертв про їхні права, роль та утримання, терміни і процес судочинства та про рішення щодо їхніх справ;
- c) забезпечення того, щоб думки, потреби і проблеми дітей-жертв подавались і розглядались у процесі судочинства відповідно до процесуальних

³¹² Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000 entered into force on 18 January 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opscrcr.asp>

норм національного законодавства у тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси;

d) надання дітям-жертвам послуг щодо надання відповідної підтримки на всіх етапах судочинства;

e) захисту у відповідних випадках особистого життя й особи дітей-жертв та вжиття заходів, згідно з національним законодавством, із метою уникнення небажаного розповсюдження інформації, яка могла би призвести до встановлення особи дітей-жертв;

f) забезпечення у відповідних випадках захисту дітей-жертв, а також їхніх сімей та свідків, які виступають від їхнього імені, від залякування та застосування заходів помсти;

g) недопущення надмірних затримок із винесенням рішень щодо справ та виконанням розпоряджень і постанов щодо надання компенсації дітям-жертвам³¹³.

Отже, цей Протокол із метою дотримання найкращих інтересів дитини зобов'язує держав-учасниць передбачити в національному законодавстві та реалізувати на практиці проведення слідчих дій у межах кримінального провадження та здійснити судовий розгляд справ щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, адаптувавши усі процедури під особливості дитини, забезпечити конфіденційність та швидкість проведення як слідчих дій, так і судового розгляду такої категорії справ. Реалізація проведення вказаних дій повинна забезпечувати дотримання найкращих інтересів дитини.

3) Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/66/138 від 19 грудня 2011 р.³¹⁴. Протокол набрав чинності для України 2 грудня 2016 р. Зазначений Протокол дає змогу розглядати повідомлення від осіб

³¹³ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000 entered into force on 18 January 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opscrc.aspx>

³¹⁴ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/66/138 of 19 December 2011, entered into force on 14 April 2014. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPICRC.aspx>

або груп осіб, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасниці, або від імені таких осіб чи груп осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення цієї державою-учасницею будь-якого з прав, передбачених у Конвенції про права дитини 1989 р.³¹⁵, у Факультативному протоколі щодо участі дітей у збройних конфліктах, а також у Факультативному протоколі щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії³¹⁶.

Стаття 44 Конвенції про права дитини передбачає, що держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету через Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав:

а) протягом двох років після набуття чинності цією Конвенцією для відповідної Держави-учасниці;

б) надалі – кожні п'ять років. У доповідях, які подаються відповідно до цієї статті, зазначаються фактори і труднощі, якщо такі є, що впливають на ступінь виконання зобов'язань за цією Конвенцією. Доповіді містять також достатню інформацію, щоб забезпечити Комітету повне розуміння дії Конвенції у цій країні. Державі-учасниці, яка подала Комітету всебічну первинну інформацію, немає необхідності повторювати у наступних доповідях, що подаються відповідно до пункту 1 підпункту б цієї статті, раніше викладену основну інформацію.

Комітет може запитувати у Держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується здійснення цієї Конвенції. Держави-учасниці забезпечують широку гласність своїм доповідям у власних країнах³¹⁷.

Комітет із прав дитини після розгляду доповідей може вносити рекомендації та пропозиції загального характеру, які направляються будь-якій зацікавленій державі-учасниці і повідомляються Генеральній Асамблеї ООН

³¹⁵ Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³¹⁶ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx>

³¹⁷ Томляк Т.С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія 18. Право, Випуск 36.- 2021.- с. 72-80

поряд із зауваженнями держав-учасниць, якщо такі є. Такі зауваження Комітету із прав дитини можуть бути використані у національних судах України через призму пункту 11 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року №13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя», яким передбачено, що у разі виникнення труднощів із застосуванням міжнародних договорів України суди при здійсненні правосуддя можуть використовувати акти та рішення міжнародних організацій, спеціалізованих органів, які мають повноваження щодо тлумачення відповідних міжнародних договорів або врегулювання спорів щодо тлумачення³¹⁸.

За останні десятиліття сформувався цілий комплекс міжнародно-правових актів (як обов'язкового, так і не обов'язкового характеру), які мають забезпечити захист прав дітей у нормативній площині.

Серед останніх міжнародних документів у галузі захисту прав дітей, ухвалених ООН, можна відзначити прийняту у грудні 2006 року Генеральною Асамблеєю ООН Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, яка передбачає основні міжнародні стандарти забезпечення та захисту прав і свобод цих людей. Мета Конвенції полягає у заохоченні, захисті та забезпеченні повного і рівного користування людьми з інвалідністю усіма правами людини та основоположними свободами, поліпшення умов їх життєдіяльності, зміцненні поваги до них³¹⁹.

Її прийняття зумовлено тим, що на сучасному етапі повноцінне навчання та соціалізація дітей з інвалідністю є одним із пріоритетних завдань системи освіти як у світі, так і в окремих державах. Оскільки розв'язання цього завдання дозволяє реалізувати принцип рівного доступу всіх дітей до повноцінної освіти. Найбільш значущим міжнародним документом у рамках реалізації цього права стала Конвенція про права інвалідів.

³¹⁸ Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року №13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text>

³¹⁹ Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

Зокрема, у статті 24 цієї Конвенції йдеться про те, Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя.

На підставі положень Конвенції, кодифікованих у національну систему права, освіта за принципом рівноправності має бути спрямована на:

1. розвиток у дітей розумових та фізичних можливостей у повному обсязі;
2. забезпечення дітям з інвалідністю можливість брати активну участь у житті суспільства;
3. доступ дітей з інвалідністю до освіти в місцях проживання (без необхідності виїжджати на значну відстань), при цьому має забезпечуватися розумне та повне задоволення потреб людини з інвалідністю;
4. надання дітям з інвалідністю ефективних заходів індивідуальної підтримки у державній системі освіти, які мають полегшити процес навчання;
5. створення умов для набуття дітьми необхідних знань та соціальних навичок;
6. забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації (перепідготовки) педагогів у галузі реалізації інклюзивної освіти.

Розглядаючи діяльність сучасної системи міжнародного захисту прав дітей необхідно звернути увагу на представництва об'єднань міждержавного та недержавного характеру. Формування міжнародних механізмів захисту прав людини пов'язують насамперед із створенням Організації Об'єднаних Націй, прийняттям Статуту ООН та Загальної декларації прав людини. ООН створила як правові основи, а й механізм міжнародного співробітництва, систему відповідних органів на виконання міжнародно-правових актів.

Міжнародні урядові організації у сфері захисту прав дітей, здійснюють, насамперед, регламентаційну та нормотворчу функції.

Ключовою організацією, в рамках якої здійснюється захист прав дитини на міжнародному та національному рівні, є ООН. Основними цілями ООН є:

- забезпечення поваги та запобігання порушенням прав людини;
- боротьба із глобальними проблемами (бідність, голод, наркоманія тощо).
- підтримання миру та безпеки на планеті;
- розвиток дружніх відносин між країнами;
- співробітництво у вирішенні міжнародних проблем;
- узгодження дій різних країн.

Розвиток концепції прав людини в рамках діяльності ООН призвело до того, що права дитини виділили в окрему категорію. Необхідність забезпечити законодавчу охорону дітей спонукала Лігу Націй ухвалити Женевську декларацію прав дитини у 1924 році. Однак першим нормативним актом ООН, який регламентував виключно захист прав дітей, стала ухвалена в 1959 році Декларація прав дитини, де було сформульовано десять ключових принципів, що визначають діяльність усіх суб'єктів, які відповідають за здійснення прав дітей.

Також, до міжнародних урядових організацій, які відіграють важливу роль у сфері захисту прав дитини, можна віднести організації, що діють під егідою ООН.

Важливою віхою в галузі захисту прав дитини було створення в 1991 році Комітету ООН по правах дитини. Комітет по правах дитини діє згідно ст. 43 Конвенції про права дитини. Основна мета Комітету – розгляд питань та контроль діяльності Держав-учасниць щодо захисту прав дітей, які взяли на себе зобов'язання працювати у цьому напрямку згідно з Конвенцією про права дитини. Комітет розглядає та заслуховує доповіді Держав-учасниць (перший звіт – через 2 роки, в подальшому – через кожні 5 років) з приводу досягнутого прогресу діяльності останніх у здійсненні та реалізації захисту прав та інтересів дітей закріплених у Конвенції 1989 р. У випадку надходження інформації, незалежно від того чи це була індивідуальна чи колективна, з приводу порушення прав та інтересів передбачені цією Конвенцією, вищезазначений комітет повинен розглядати ці повідомлення. Вимога для розгляду – ці особи повинні знаходитися під юрисдикцією Держави-учасниці, при чому

повідомлення можуть надходити або від особи особисто, права якої були порушені, або від її імені її представниками.

10 березня 1993 року відбулося 67 засідання генеральної Асамблеї ООН, де було розглянуто питання: «Здійснення Конвенції про права дитини. 193/78» і «Програми дій по ліквідації експлуатації дитячої праці 193/79». Генеральна Асамблея ООН у своїх резолюціях ухвалила здійснювати контроль за виконанням висновків, що містяться в зазначених резолюціях кожні два роки. Серед інших питань, завдань і висновків у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН було відзначено, що незважаючи на прогрес у даній області експлуатація дитячої праці залишається широко розповсюдженим явищем, як у країнах, що розвиваються, так і в розвинутих країнах; крім довгострокових дій, пов'язаних із глибинними причинами і необхідністю боротьби з бідністю, що лежить в основі експлуатації дитячої праці, варто вжити заходів із задоволення потреб дітей і подолання злиднів серед них; першочергову увагу варто приділити ліквідації найбільш огидних і принизливих форм експлуатації дітей: дитячої проституції, порнографії, торгівлі дітьми, використанню дитячої праці на небезпечній роботі; міжнародне суспільство повинно загострити увагу на нових явищах в експлуатації дитячої праці: використання дітей у незаконних, таємних чи злочинних цілях, включаючи їхнє залучення до торгівлі наркотиками і до участі в збройних конфліктах; дії повинні бути спрямовані, насамперед, на боротьбу з найбільш небезпечними формами дитячої праці; особливу увагу варто приділяти наступним категоріям дітей: дітям іммігрантів, безпритульним дітям, дітям представників меншин, дітям – вихідцям з корінних народів, дітям – біженцям, дітям на окупованих територіях; викорінення експлуатації дитячої праці варто вжити соціальних заходів і заходів для надання допомоги в розвитку; особливу увагу варто приділяти соціальній реабілітації, навчанню і роз'яснювальній роботі; відповідні кошти і заходи необхідні на місцевому, національному, регіональному і міжнародному рівні³²⁰.

³²⁰ Establishment of an International Children's Emergency Fund. Adopted by UN General Assembly Resolution 57(I) of 11 December 1946. URL: https://www.unicef.org/about/history/files/UN_resolutions_UNICEF_1940s.pdf

Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) – спеціалізована організація, що діє під егідою Організації Об'єднаних Націй, що складається зі 194 держав-членів, основна функція якої полягає у вирішенні міжнародних проблем охорони здоров'я населення Землі. Ця організація була заснована 1948 року. З моменту заснування ВООЗ має свій Статут, в якому визначені основні принципи, завдання та функції організації. Одним з принципів ВООЗ є:

- здоровий розвиток дитини є чинником першочергової важливості; здатність жити гармонійно в мінливих умовах середовища є основною умовою такого розвитку;

Серед основних завдань ВООЗ на сьогодні визначені найбільш важливі напрямки діяльності національних систем охорони здоров'я, такі як: ВІЛ/СНІД, туберкульоз, малярія, сприяння безпечній вагітності – здоров'я матері і дитини, здоров'я підлітків, психічне здоров'я, хронічні захворювання:

- надання міжнародних рекомендацій у галузі охорони здоров'я;
- встановлення стандартів охорони здоров'я;
- співпраця з урядами країн в області посилення національних програм охорони здоров'я;
- розробка і передача відповідних технологій, інформації і стандартів охорони здоров'я³²¹.

Міжнародна організація праці (МОП) є однією з найстаріших міжнародних міждержавних організацій. У 1946 році МОП стала першою спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй.

МОП розробляє міжнародні трудові норми у формі конвенцій і рекомендацій, що встановлюють мінімальні стандарти основних трудових прав: свободу асоціації, право на організацію, ведення колективних переговорів, заборону примусової праці, гендерну рівність тощо.

Основними стратегічними цілями МОП є сприяння реалізації основоположних принципів та прав у сфері праці, створення більш широких можливостей для працівників з метою забезпечення гідної зайнятості та

³²¹ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE of 29 June 1990
URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>

отримання належної заробітної плати, підвищення ефективності соціального захисту для всіх верств населення, а також зміцнення трипартизму та соціального діалогу.

Діяльність МОП зосереджується на наступних темах: викорінення дитячої та примусової праці, гідна праця для жінок та чоловіків, економічний та соціальний розвиток, ліквідація безробіття, рівність та усунення дискримінації, ВІЛ/СНІД у сфері праці, законодавство у сфері праці, трудова міграція, соціальний захист, працевлаштування молоді, безпека на робочих місцях.

Серед інших найбільших міждержавних об'єднань, які відіграють найважливішу роль у сфері захисту прав дитини на міжнародному рівні, виділяють Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (надалі – ОБСЄ) та Раду Європи.

ОБСЄ об'єднує 57 держав з Північної Америки, Європи та Азії та є найбільшою у світі регіональною організацією. До сфери діяльності цієї організації входять:

1. регулювання питань безпеки;
2. запобігання конфліктам;
3. сприяння економічному розвитку;
4. забезпечення сталого використання природних ресурсів;
5. дотримання повної поваги до прав людини;
6. здійснення освітніх програм для дітей та молоді.

Рада Європи – міжнародна організація, що сприяє співпраці між її членами, країнами Європи, у галузі стандартів прав людини, демократичного розвитку, законності та культурної взаємодії. Рада Європи була створена в 1949 році, головними цілями цієї організації є:

1. здійснення тісного союзу між його членами для захисту та просування ідеалів та принципів, що є їхньою спільною спадщиною;
2. сприяння економічному та соціальному прогресу.

Одним із основних документів, якому підпорядковується діяльність Ради Європи та яким керуються інші міждержавні організації, є Європейська

конвенція про захист прав людини та основних свобод. Конвенція встановлює невід'ємні права і свободи для кожного і зобов'язує країни Ради Європи гарантувати ці права кожній людині, яка перебуває під їхньою юрисдикцією.

В рамках діяльності ОБСЄ відбувається розгляд стану і розвитку засобів захисту прав дітей та становлення стандартів захисту прав дитини в межах ООН і Конвенції про права дитини. Зокрема 29 червня 1990 року відбулася Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ за результатами якої: держави – учасники приймають рішення приділяти велику увагу визнанню прав дитини, її громадянських прав і особистих свобод, її економічних, соціальних і культурних прав і її прав на особливий захист від усіх видів насильства й експлуатації. Держави – учасники визнають у своєму внутрішньому законодавстві права дитини, зафіксовані в міжнародних угодах, сторонами яких вони є.

У розділі «Орієнтири на майбутнє» даного документу розглядається проблема робітників – мігрантів і їхніх сімей, що важливо в контексті розвитку і становлення дітей³²².

Діяльність міжнародних урядових організацій є особливо важливою на сучасному етапі, коли триває війна між Україною та російською федерацією в зв'язку з чим посилилася гуманітарна криза.

За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), через збройну агресію проти України, починаючи з 24 лютого 2022 року, змінили місце свого проживання 4,8 мільйона українських дітей, з них: переселилися в межах України 2,5 мільйона дітей, інші виїхали за кордон.

З часу утворення Організації Об'єднаних Націй (1945) об'єктом її особливої турботи і допомоги завжди були діти, їх благополуччя і права. Одним з перших результатів діяльності ООН було рішення, прийняте Генеральною Асамблеєю ООН в 1946 році, про утворення Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) як одного з органів ООН для надання допомоги дітям в Європі після Другої світової війни. Коли в 1950 році термін повноважень фонду фактично

³²² Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE of 29 June 1990
URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>

закінчився, за проханням країн Азії, Африки, Латинської Америки, Генеральна Асамблея ООН прийняла рішення про включення ЮНІСЕФ в систему Організації Об'єднаних Націй як постійно діючу структуру, метою якої є задоволення довготривалих потреб дітей у країнах, що розвиваються. Із назви були виключені слова «міжнародний» і «надзвичайний», однак відома на той вже час аббревіатура «ЮНІСЕФ» зберіглась.

З плином часу, не дивлячись на певні досягнення окремих країн в забезпеченні більш благополучного стану дітей, місія ЮНІСЕФ не зазнала змін: діяти в інтересах дітей і залежності від їх потреб і без будь-якої дискримінації. При цьому важливо відзначити, що до цього часу ЮНІСЕФ є головним механізмом міжнародної допомоги дітям, які перебувають у важких умовах. Значимість ролі ЮНІСЕФ як провідника інтересів міжнародного співтовариства по впровадженню в усіх країнах світу положень Конвенції ООН про права дитини заключається перш за все в широкій пропаганді необхідності захисту прав і охорони законних інтересів неповнолітніх дітей і мобілізації ресурсів на покращення їх становища.

ЮНІСЕФ працює у понад 190 країнах і територіях світу, залучаючи до розв'язання дитячих проблем найширше коло учасників: уряди та наукові установи, бізнес і громадські організації, лікарні та навчальні заклади, для охоплення найуразливіших дітей та молоді, які найбільше потребують допомоги. Ми працюємо над тим, щоб зберегти їхні життя. Захистити їхні права. Уберегти їх від шкоди. Дати їм дитинство, в якому вони будуть захищеними, здоровими та освіченими. Дати їм рівні можливості реалізувати свій потенціал, щоб одного дня вони могли зробити світ кращим.

У рамках діяльності ЮНІСЕФ – визначив своїми головними цілями:

- вирішення у довгостроковій перспективі завдань із забезпечення виживання;

- скорочення смертності дітей до 5 років на 1/3;

- скорочення на 50% смертності матерів;

- дати початкову освіту 80% дітей.

- захист та розвиток дітей;
- спрямування зусилля на задоволення потреб дітей, забезпечуючи їх питною водою, продовольством, ліками та житлом.

ЮНІСЕФ, у рамках вирішення перелічених проблем, розробив особливу концепцію «діти як зона світу» та проголосив на «проблемних» територіях воєнних конфліктів «дні мирного життя» та «коридори світу».

Таким чином, роль міжнародних урядових організацій у галузі захисту прав дітей на міжнародному та національному рівні полягає насамперед у нормотворчості, забезпеченні угод держав з життєво значущих питань (наприклад, при організації гуманітарних місій у рамках військових конфліктів, встановлення «мирних днів» тощо) .д.), а також у визначенні основних напрямів захисту дітей та забезпечення їх прав.

Зазначені функції зумовлюють необхідність підкріплення діяльності міжнародних урядових організацій діями з боку неурядових організацій, які, найчастіше, мають більш широкий спектр механізмів реального забезпечення та захисту прав дітей.

Міжнародний захист прав дитини здійснюється за кількома напрямками:

1. розробка декларацій, резолюцій, конвенцій з метою підготовки міжнародних стандартів у галузі прав дитини;
2. створення спеціального контрольного органу захисту прав дитини;
3. сприяння приведенню національного законодавства відповідно до міжнародних зобов'язань (імплементативна діяльність);
4. надання міжнародної допомоги через дитячий фонд ООН

Найбільш результативною є нормотворча діяльність із захисту прав дитини. Вона велася за трьома напрямками:

1. закріплення прав дитини у загальних деклараціях і конвенціях з прав людини або у міжнародних угодах, що регламентують права окремих соціальних груп, тісно пов'язаних з дитиною (права жінок), або у певній галузі відносин (у галузі сімейного, трудового права, освіти);

2. розробка декларацій та конвенцій, що спеціально регулюють права дитини;

У межах міжнародного захисту правами людини Генеральної Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. прийняття Загальної декларації правами людини, а 1966 р. Міжнародних пактів з прав людини. У декларації та пактах було сформульовано низку положень, що безпосередньо стосуються прав та інтересів дітей: принцип рівності дітей, норми про захист материнства та дитинства, про захист дітей від експлуатації, право дітей на освіту³²³.

Розглядаючи діяльність ЮНІСЕФ, можна сказати, що цей фонд із самого початку становлення наділений певною компетенцією та підстав для виконання таких цілей, як створення дітям нормальних умов життя та охорона їх здоров'я у всьому світі, особливо дітей із країн, які зазнали агресії під час Другої світової війни. Ми б хотіли зазначити, що хоча діяльність Фонду співзвучна і адекватна цілям та пріоритетам міжнародного гуманітарного співробітництва та розвитку, на практиці ЮНІСЕФ не завжди приділяє належну увагу питанням насильства щодо конкретних категорій дітей (наприклад, дітей-інвалідів, дітей, які знаходяться в інтернатних установах), їх життя та смерті³²⁴.

З початку конфлікту на сході України ЮНІСЕФ працює над реалізацією ключових зобов'язань із задоволення гуманітарних потреб дітей, зокрема доступу до освіти, психосоціальної допомоги, води і санітарії, навчання з питань мінної небезпеки, охорони здоров'я матері та дитини, а також послуг для людей, що живуть із ВІЛ/СНІДом.

Співпраця держав може бути не тільки в рамках міжнародних договорів або міжнародних урядових організацій, але також існує і функціонує ряд міжнародних неурядових рухів, які показали ефективність своєї діяльності:

Міжнародна амністія (Amnesty International). Міжнародна амністія - це неурядова організація, глобальний рух, під егідою якого об'єднано понад 3 мільйони прихильників та активістів у понад 150 країнах та територіях, які

³²³ Constitution of the World Health Organization. Adopted by the International Health Conference held in New York from 19 June to 22 July 1946

³²⁴ Чернобук В.В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 2022, №3, с. 437-440

борються за припинення грубих порушень прав людини. Організація вільна від будь-яких державних впливів, політичної ідеології, економічних інтересів і релігійного впливу, вона фінансується за рахунок своїх членів і громадських пожертвувань. Одна з найважливіших цілей Міжнародної амністії є захист прав дітей³²⁵.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). МКЧХ сприяє дотриманню прав дітей, надаючи їм допомогу з метою зменшення масштабів наслідків збройних конфліктів. МКЧХ, маючи регіональні відділення практично по всьому світу, прагне вирішувати такі найважливіші в умовах військових і поствоєнних періодів питання, як: повернення в сім'ї дітей, розлучених зі своїми рідними в результаті збройного конфлікту; реабілітація дітей, пов'язаних зі Збройними силами або збройними групами, а також дітей, позбавлених волі; психологічна і соціальна допомога. Однак не можна обмежувати діяльність МКЧХ тільки цими напрямками, потрібно окремо сказати про різнобічну допомогу нужденним дітям і їх сім'ям³²⁶.

Коаліція за припинення використання дітей як солдатів. Коаліція була створена в травні 1998 року провідними міжнародними правозахисними та гуманітарними організаціями. Коаліція працює над тим, щоб запобігти вербуванню та використанню дітей як солдатів, щоб забезпечити їх реабілітацію та реінтеграцію в суспільство. Основна мета коаліції полягає у сприянні прийняттю і дотриманню національних, регіональних і міжнародних правових норм (у тому числі Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у Збройних конфліктах), що забороняє військове вербування і використання у військових діях будь-якої особи молодше 18 років, а також визнання і приведення у виконання цього стандарту всіма збройними групами, як урядових, так і неурядових сил.

Список використаних джерел та літератури:

³²⁵ Бочан Марія. Проблеми захисту прав дитини в Україні. Актуальна юриспруденція: інтернет – конференція: веб – сайт. 2014. URL: <http://legalactivity.com.ua/index.php>

³²⁶ Кривов'яз О. В. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. Правничий вісник Університету. Київ: «КРОК», 2017. С. 80–85

1. Права дитини: від витоків до сьогодення: Зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: Метод. видання/ Авт.-упор. Г.Н. Локтіонова, Л.В. Пироженко, О.В. Сухомлинська та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 11-12

2. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. К.:Знання, 2005. С. 301

3. Про ратифікацію Конвенції про права дитини : Постанова ВР УРСР від 27.02.1991№ 789-ХІІ. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>

4. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

5. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: Міжнародний документ від № 182 від 17.06.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.

6. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: Закон України від 05.10.2000 р. № 2022-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-14#Text>.

7. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Міжнародний документ від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

8. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4988-17#n2>.

9. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Міжнародний документ від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858/ed20110301/find?text=%C4%E8%F2%E8%ED%E0#Text.

10. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Закон України 21.09.2010 р. № 2530-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-17#Text>.

11. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення: Міжнародний документ від 28.06.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011/ed20160316#n17

12. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102: Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-19#Text>

13. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS N 139): Міжнародний документ від 06.11.1990 р. № ETS № 139. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_651/ed19901106/find?text=%E4%E8%F2%E8%ED%E0#Text.

14. Convention du 12 Juin 1902 pour Régler la Tutelle des Mineurs. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/the-conventions/1902-guardianship-convention/>

15. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Approved and proposed for signature and ratification or accession by UN General Assembly Resolution 260 A (III) of 9 December 1948. Entry into force: 12 January 1951. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en

16. Бордуніс Тетяна. Аналіз нормативно-правової бази щодо забезпечення прав дітей і молоді, які живуть та працюють на вулиці, запобігання безпритульності й бездоглядності в Україні. Київ: USAID | Проект розвитку ВІЛ/СНІД-сервісу в Україні, 2011. 88 с.

17. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/genevadeclaration/>

18. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. / В. М. Стешенко. – 2-ге вид., змінене. – Харків : Право, 2019. – 392 с.

19. Буроменський М.В. Міжнародне право// Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського - К.: Юрінком Інтер, 2006. - 336 с.

20. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

21. Кожна дитина має право... [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=140:q-q&catid=104:q---q&lang=uk

22. Лінник Н.В. Історичні передумови захисту прав і свобод дитини на різних етапах розвитку суспільства//Університетські наукові записки, 2006, № 2(18), с.41-45.

23. Права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://encyclopedia.bigra.ru/enc/liberal_arts/PRAVA_REBENKA.html

24. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021

25. Права дитини та механізм їх захисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fwww.romnymcss.edukit.sumy.ua%2FFiles%2Fdownloads%2Fbook2.pdf&name=book2.pdf&lang=uk&c=567001819a1d&page=1>

26. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002. URL:
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx>

27. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000 entered into force on 18 January 2002. URL:
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opscrc.aspx>.

28. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/66/138 of 19 December 2011,

entered into force on 14 April 2014. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPICCRC.aspx>

29. Томляк Т.С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія 18. Право, Випуск 36.- 2021.- с. 72-80

30. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року №13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text>

31. Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

32. Бочан Марія. Проблеми захисту прав дитини в Україні. Актуальна юриспруденція: інтернет – конференція: веб – сайт. 2014. URL: <http://legalactivity.com.ua/index.php>

33. Establishment of an International Children’s Emergency Fund. Adopted by UN General Assembly Resolution 57(I) of 11 December 1946. URL: https://www.unicef.org/about/history/files/UN_resolutions_UNICEF_1940s.pdf

34. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE of 29 June 1990 URL: <https://www.osce.org/odihr/elections/14304>

35. Constitution of the World Health Organization. Adopted by the International Health Conference held in New York from 19 June to 22 July 1946,

36. Чернобук В.В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 2022, №3, с. 437-440

37. Кривов’яз О. В. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. Правничий вісник Університету. Київ: «КРОК», 2017. С. 80–85.

